

Українська бізнес-мережа Галичини (друга половина XIX – перша половина XX століття)

Умови для виникнення української бізнес-мережі Галичини сформувалися в другій половині XIX століття. Заощадження і прибутки населення зростали і серед селянства, і серед мешканців міст. У цей час став формуватися галицький середній клас, до якого належали найзаможніші селяни і, головним чином, освічені службовці – професори, юристи, журналісти, чиновники, підприємці, священники. Найбільш активною частиною середнього класу стали українські політики, юристи, підприємці та священники, і саме вони були основними організаторами української бізнес-мережі. Особливо потрібно виокремити імена Костя Левицького, Василя Нагірного, Андрія Шептицького. Економічною причиною формування національної бізнес-мережі стали потреба у вигідному інвестуванні накопиченого багатства. Українська бізнес-мережа із самого початку перебувала у конкурентних відносинах із домінуючими польською та австрійською бізнес-мережами. Це виявлялося в тому, що українцям було значно важче взяти у польському чи австрійському банку вигідний кредит чи навіть вкласти свої гроші, аніж полякам. Основна мета створення бізнес-мережі полягала в допомозі українцям розвивати свій бізнес. Стимулювало формування української бізнес-мережі видання в Австро-Угорщині 9 квітня 1873 р. закону про торговельно-господарські товариства («Про заробково-господарські товаришення»). В центрі української бізнес-мережі були банк «Дністер» і «Земельний банк гіпотечний», а її основною стала розгалужена мережа кредитних кас і кооперативів. У 1873 р. таких організацій було лише 16, а в 1912 р. в Галичині працювали 428 українських кредитних союзів і кооперативів, які мали 162 тисячі учасників і сукупний капітал 8,4 млн крон. Перша світова війна, розпад Австро-Угорщини і перехід Галичини під владу Польщі на деякий час загальмували розвиток української бізнес-мережі. Її новий розквіт розпочався в 1930-ті рр., але він був перерваний у 1939 р., коли Галичину зайняли радянські війська.

Ключові слова: Галичина; середній клас; українська бізнес-мережа; «Крайовий союз кредитовий»; «Крайовий союз ревізійний»; банк «Дністер».

Актуальність теми. Для сучасної української бізнес-мережі в конкурентному глобальному світі історія формування української бізнес-мережі Галичини в другій половині XIX – першій половині XX століття є повчальним досвідом виживання такої мережі у боротьбі з потужнішими польською, австрійською та іншими бізнес-мережами. Основою стабільності української бізнес-мережі Галичини стала розгалужена система великої кількості (більше чотирьох сотень) кредитних кас, союзів і кооперативів.

Аналіз досліджень та публікацій, на які спирається автор. Фрагментовані дані з історії становлення української бізнес-мережі Галичини містяться у численних працях сучасників [8, 9, 10, 18, 19, 22, 23, 24], зокрема К.Левицького [11–15], а також дослідників діаспори [5, 7, 16, 17, 21], сучасних українських [1–4, 6, 20] та іноземних [26–29] авторів. Однак системний аналіз передумов та історії формування цієї мережі автору статті невідомий.

Метою статті є системний аналіз основних етапів історії української бізнес-мережі Галичини в другій половині XIX – першій половині XX століття.

Викладення основного матеріалу. Тривалий час серед українців Галичини було мало людей з високими доходами, як і тих, хто займався хоча б дрібним бізнесом, не кажучи вже про великий. Основна частина українського населення обмежувалася селянським господарством, при цьому маючи недостатню землю, щоб матеріально себе забезпечити. А інтелігенція за відсутності промисловості довго надавала перевагу стабільності державної служби, одержуючи там невеликий, але надійний дохід замість того, щоб забезпечувати себе за допомогою власної ініціативи. Така консервативна інертність виявлялася навіть у тому, як розпорядитися власними заощадженнями – більшість вкладала їх у банки і ощадні каси, не бажаючи йти на ризик [9, с. 5].

Однак прагнення до підвищення рівня життя й доходів природно для всіх. Можливості для цього з'явилися в другій половині XIX століття. Гроші з міста стали більше проникати в сільську місцевість. Загальне зростання міського населення призвело до збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію, а зниження транспортних витрат підвищило прибутковість сільського господарства – основи галицької економіки, так само як і гроші від видобутку нафти. В 1870-ті рр. багатство швидко

нагромаджувалося, і за декілька десятиліть перед Першою світовою війною, у часи *belle époque* умови життя сильно змінилися не тільки в розвинених країнах Європи, а й у Галичині.

Так виникли сприятливі економічні умови для створення української бізнес-мережі. Головними з них стали формування середнього класу й нагромадження його заощаджень, що спричинило створення системи дрібних кредитних організацій. Щоб українські кредитно-фінансові організації Галичини могли повноцінно функціонувати, потрібно було перейти від аграрного консервативного романтизму до прагматичної реалістичності середнього класу. А середній клас в 1890-ті рр. в містах вже цілком сформувався як самостійна соціальна й економічна група. Показовим стало збільшення кількості людей, зайнятих у сервісному секторі економіки, з 8 % в 1890 р. до 14 % в 1900 [27, с. 423].

Його верхній прошарок складався з професорів, юристів, журналістів, чиновників, підприємців, священників. У нижній прошарок входили власники магазинів, ремісники, викладачі шкіл і гімназій. Найбільш численною частиною українського середнього класу були заможні селяни, а найбільш активною – політики, юристи й священники, і саме вони (особливо Кость Левицький, Василь Нагірний, Андрій Шептицький) мали вирішальне значення як організатори української бізнес-мережі. «Коли передумую минуле та згадую ті дні, стають мені перед очима як живі всі... мужі ідеального патріотизму, чистого як кришталь характеру, повні самопосягати... священники, адвокати, лікарі, судді, вчителі, управителі наших банків... кооперативів, поважні міщани і статечні селяни» [24, с. 87]. Ці слова написав Лонгин Цегельський, державний секретар (міністр закордонних справ) Західноукраїнської Народної Республіки, яка існувала недовго. Основою цієї мережі був аграрний сектор галицької економіки, а складалася вона в основному з розгалуженої системи кредитно-фінансових кооперативів і союзів.

Кожна національна бізнес-мережа заснована на простій і зрозумілій ідеї взаємної підтримки між підприємцями однієї національності, які вибудовують цілу систему ділових і особистих зв'язків (найчастіше неформальних, родинних і дружніх). Сенс створення таких мереж полягав не в тому, щоб полякам, євреям або українцям вести бізнес тільки у своєму ізольованому замкненому колі, а щоб допомагати своїм членам розбудувати бізнес. Національні бізнес-мережі взаємодіяли одна з одною – купували й продавали товари, брали вигідні кредити, надавали їх або навіть вкладали капітали в підприємства іншої бізнес-мережі.

Такі мережі існували протягом століть завжди й скрізь, найвідоміші приклади – вірмени, євреї, греки, що розселилися по багатьох країнах і містах. У багатонаціональній Габсбурзькій монархії найраніше з'явилися єврейська й вірменська бізнес-мережі, які традиційно контролювали кредитно-фінансові послуги, але ці мережі були транснаціональними, а не специфічними для Австро-Угорщини. З кінця XVIII століття вплив набули австрійська, угорська, чеська й польська бізнес-мережі, які створили власні банки з розгалуженими системами філій. «Національні групи відділялися одна від одної як олія від води». Адже, незважаючи на «тісне економічне переплетіння», ці національні групи «в культурному сенсі різко відділені одна від одної», – згадувала З.Ландман. Дитинство цієї швейцарської письменниці (1911–2002) пройшло в Галичині, якій присвячені її спогади [10, с. 54].

Українська мережа виявилася наймолодшою. Русинам-українцям важче було відстоювати власні економічні інтереси, ніж австрійцям чи полякам. Тому таким важливим ставало завдання створювати українські банки й небанківські організації, щоб підприємці не відчували дискримінації за національною ознакою. Адже потреба в захисті своїх прав і економічних інтересів – головна причина формування української бізнес-мережі.

Основними конкурентами для українців були поляки. Польська бізнес-мережа виникла пізніше, ніж австрійська, угорська й чеська, але раніше за українську, і тому встигла сильно поширитися в Галичині. Серед поляків вистачало успішних підприємців. Однак, чим більше піднімався й багатів галицький селянин, тим більше проблем виникало у галицької шляхти внаслідок зростання боргів і невміння вести скромніше життя. Незважаючи на те, що під час викупу пропінатії (права на виготовлення горілки) вона одержала 63 млн гульденів, продуктивно використати ці капітали вона не змогла.

Українська бізнес-мережа Галичини, яка тільки зароджувалася, і домінуюча польська перебували в конкурентних, а часом і в конфліктних відносинах. «Ми змалку виростили в атмосфері боротьби двох народів... моя генерація пережила всі можливі форми цієї боротьби», трагізм якої полягав у тому, що це була боротьба між «справді братніми народами» [7, с. 7].

Ще в 1870-ті рр. більшість українців займалася сільським господарством, а в містах – простою некваліфікованою працею. Українського лікаря або адвоката тоді навряд чи можна було знайти. «Поляки, євреї, українці належали раніше до різних професійних груп». Потім баланс став змінюватися, і на початку XX століття «по всій країні ставало дедалі більше польських і українських лікарів, юристів і комерсантів» [10, с. 54].

Для створення всякої бізнес-мережі необхідні джерела фінансових ресурсів. Однак намісник Галичини граф Анджей Потоцький не підтримував створення українських банків і навіть дрібніших небанківських фінансових організацій. Коли Кость Левицький, один з ініціаторів створення таких

організацій, неодноразово просив у Потоцького дозвіл на відкриття українських ощадних кас, той відмовляв, навіть не вважаючи за потрібне пояснювати причини [12, с. 442–443].

А причини були тоді очевидні для всіх – фактична економічна (та й не тільки) нерівноправність українців і поляків. На адміністративних посадах перебували переважно польські чиновники. У Львові «нечисленне українське населення, що було у місті, крислося кудись по закутках. А «на ціле Поділля не було тоді ані одного русина адвоката, ані лікаря» [18, с. 25].

Українцям було складно потрапити на будь-які посади, не кажучи вже про керівні. Поляки становили 16 % населення Австро-Угорщини, українці не набагато менше – 13 %. Але вони мали право посилати в австрійський парламент (рейхсрат) лише трьох депутатів, а поляки – 57. У Відні в міністерстві фінансів на керівних посадах на початку XX століття з Галичини був 21 поляк, але тільки 1 українець; у міністерстві внутрішніх справ – 8 поляків і 1 українець. У місцевих органах влади Галичини, у судах, прокуратурі, всіх інших організаціях співробітників набирали переважно поляків, а присутність українців у цих організаціях була зведена до мінімуму [7, с. 79].

Тому не випадково наприкінці XIX століття у Львові українці жили у своєму замкненому колі, не беручи ніякої участі в житті польської більшості населення. Однак усе це не зупинило, а скоріше стимулювало створення української бізнес-мережі, коли виникло поєднання сприятливих умов.

Кооперативний рух разом з діяльністю товариства «Просвіта» (яке мало велику мережу філій) прискорило формування національної ідентичності середнього класу, який шукав власні джерела фінансування. Таким чином історія створення української бізнес-мережі Галичини виявилася тісно пов'язаною з національним рухом. З'явилися люди, які «добре знали, що національне відродження без економічних основ не може бути довершеним» [16, с. 14].

Серед організаторів і національного руху, і української бізнес-мережі можна бачити чимало діячів греко-католицької (уніатської) церкви. Це було пов'язано з позицією митрополита Андрія Шептицького, який підтримував створення українських фінансових організацій та вважав свою участь у бізнесі богоугодною справою [8, с. 54].

На початку XX століття представники середнього класу були вже досить забезпеченими матеріально, щоб брати участь у діяльності не тільки фінансових, але й громадських організацій. Жили вони, вважаючи на все, не настільки заможні, як люди з нафтового бізнесу, хоча й небідно. Не зустрічалося згадок, що засновники українських банків і різних товариств їздили на авто, яких у нафтовому Дрогобичі вже було чимало, причому найновіших і найдорожчих. Побічно це свідчить про рівень доходів так само, як сьогодні.

Критики (а вони, як відомо, є завжди й скрізь) заявляли, що творці української бізнес-мережі заклопотані тільки власним збагаченням, і все це нібито потрібно «всяким Левицьким, Цегельським, Петрушевичам і їх родинам, щоб далі могли експлуатувати мужика» [20, с. 122].

Особливо часто звинувачення в прагненні до особистого збагачення звучали на адресу Костя Левицького, який нібито у всякій справі, за яку брався, мав власну вигоду [22, с. 8, 11]. Такі чутки були також про Василя Нагірного, а в українських організаціях, як стверджує Тивонович, взагалі звичайною справою стала підробка бухгалтерських документів з метою особистого збагачення. Втім, важко сказати, наскільки можна довіряти його словам. З одного боку, сучасник має знати реальний стан справ. А з іншого – його невелика книга написана в настільки недоброзичливій манері (про що свідчить сама її назва), що виникають думки про якусь особисту упередженість автора. Очевидно, справа в тому, що Тивонович дотримувався вкрай лівих поглядів, взагалі виступаючи проти приватної власності [23].

Ймовірно, правда десь посередині – люди, які працювали в українських банках, кооперативах та інших організаціях національної бізнес-мережі не були святими подвижниками, і вони хотіли заробляти гроші. Це природне бажання, тому вони заробляли де могли, і як могли. Однак навряд чи вони були відвертими шахраями, заклопотаними самою тільки особистою вигодою. Сучасники Василя Нагірного «свідчать, що власного майна він не зібрав, зате з запалом скуповував та будував кам'яниці для центральних українських установ» [5, с. 92]. Як сумлінний менеджер, він опікувався про розвиток організацій, у яких мав також і свою частку, розраховуючи на одержання гідних дивідендів. Тому був у нього економічний інтерес, що нормально для здорової економіки.

Завжди й скрізь для інвестицій в економічний розвиток потрібно було акумулювати заощадження безлічі потенційних інвесторів. Ще із часів італійських торговельних міст-держав для того, щоб залучити заощадження, використовувалися різні типи товариств і акціонерні компанії. У галицьких українців капіталів постійно не вистачало, а вони були потрібні під час заснування будь-якої торгово-економічної або фінансової організації. Створювати акціонерні товариства було складніше й дорожче – це потребувало більшого капіталу та й багато всякого формалізму. Тому дуже своєчасним для розвитку української бізнес-мережі став закон «Про торговельно-господарські кооперативи», виданий в Австро-Угорщині 9 квітня 1873 р. (Gesetz vom 9. April 1873, über Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften, RGBI. No 70/1873). Основні виправлення в закон вносили в 1903, 1918, 1920, 1974, 1982 і 2006 рр. Згідно з австрійським законодавством, торгово-економічні кооперативи – товариства з необмеженою кількістю

учасників. Мета таких кооперативів – захист економічних інтересів їхніх членів за допомогою спільної господарської діяльності [29, с. 24]. Тоді в перекладі українською мовою закон називався «Про заробково-господарські стоваришення». Слово «стоваришення» (а не «товариство») – це дослівний переклад німецького «genossenschaften» (кооператив).

Закон видали не випадково – кооперативний рух став модним, і, крім економічного змісту, в ньому тоді бачили глибокий соціальний сенс. «Кооперативний рух... виходив з реальних життєвих потреб народних мас», і він «виховував маси у високих ідеалах самопомоги і самоуправи» [5, с. 9]. Якщо казати сучасними словами – це був крок на шляху до громадянського суспільства.

У творців української бізнес-мережі мета була більш прагматична – засновувати життєздатні торгово-економічні організації, і в той самий час більш амбіційна: побудувати український капіталізм. А для цього підходили всі доступні форми бізнесу, і кооперативи були першим етапом на цьому шляху. Нагірний і Левицький слово «кооператив» практично не використовували – воно стало широко жуватися в 1920-ті рр. Незвичне слово «стоваришення» теж уживали мало (хіба що в юридичних текстах) – організації, які створювали, називали просто «товариствами».

Кость Левицький вважав, що акціонерний «Земельний банк гіпотечний» став вершиною українських економічних організацій. Вже при заснуванні банку «Дністер» обговорювалося питання про створення акціонерного товариства, але зібрати потрібний статутний капітал виявилось нереально. Тому «Дністер» створили у формі кооперативного банку. А коли гроші нагромадилися, з'явилося і українське акціонерне товариство – «Земельний банк гіпотечний». І те, що за першим закликком його засновників швидко зібрати мільйон крон акціонерного капіталу, доводило здатність українців до самостійного економічного життя [13, с. 2].

У кооперативах одержали досвід декілька тисяч підприємців. Деякі з них залишилися працювати там, але багато пішли далі самостійним шляхом – вони хотіли почати власну справу, а не бути членами кооперативів. І це можна зрозуміти. Пізніше, в 1930-ті рр. у суспільстві почалися дискусії щодо взаємин кооперативного руху й приватних підприємців, причому дискусії ці були досить агресивними з боку частини активістів кооперації. Кооперативному руху, переважанню кооперативної етики і самій ідеї особливої прихильності українців кооперації тоді надавали значення важливої сили, що поєднує й консолідує національну бізнес-мережу (а можливо, і весь український капіталізм).

А приватним підприємцям і купцям дорікали в тому, що для них особиста вигода стає важливішою за інтереси національної бізнес-мережі [17, с. 149–150]. Кооператори не могли зрозуміти мотиви приватних підприємців, якими рухала, за словами Йозефа Шумпетера, мрія й бажання створити власний приватний світ.

На практиці українська бізнес-мережа складалася не тільки з кооперативів, а й з безлічі незалежних підприємців, які вийшли з кооперативного руху. І ці підприємці були не менш важливі, аніж кооперативи. А може навіть і більше – мода на кооперативи пройшла, а приватні підприємці були, є й будуть основою капіталізму.

Так відбувалося завжди й скрізь – немає прикладу економічних систем, у яких домінували б одні тільки кооперативи. І у творців української бізнес-мережі – Василя Нагірного, Костя Левицького, Андрія Шептицького та інших – не було мети зацикловатися на одних тільки кооперативах. Хоча свою роль у недовгій історії українського капіталізму кооперативи, звичайно, відіграли, і не тільки допомогли нагромадити «поважні суми капіталів», але й створили «нову верству українських купців» [16, с. 14].

Самі по собі кредитні каси й союзи, торгово-економічні кооперативи та інші організації не мали значних фінансових ресурсів, але саме вони, маючи безліч філій, стали основою української фінансової бізнес-мережі. Їхня сила була не у величині капіталів, а зовсім в іншому – у розгалуженій мережі дрібних організацій, що охоплювала українців у самих віддалених куточках Галичини.

Найбільш відомими й старими були сільські «кредитні каси Райфайзена» (у Галичині перші з них з'явилися ще в 1844 р., їх називали «райфайзенки») і «кредитні каси Стефчика». На відміну від австрійських і польських банків, що обслуговували заможну публіку, у кредитних союзів і кооперативів основними клієнтами були українські селяни, а також інтелігенція. Ці організації надавали кредити під 10 % річних і швидко витіснили з ринку фінансових послуг приватних лихварів, які зазвичай брали набагато більше. Причиною звернення до цих організацій для більшості їхніх клієнтів були бідність і бажання підстрахуватися на випадок непередбачених подій – стихійних лих, хвороб, смерті родичів. Капітали кредитних кас і кооперативів склалися з початкових внесків (паїв) учасників. Навіть якщо ці паї були невеликими, учасників було багато, і так у кредитній організації з'являвся власний капітал. Із цих грошей видавали кредити тим, хто їх потребував.

У 1873 р. таких організацій було всього 16, а в 1874 р. – вже 58 [6, с. 96]. У той час виникла ідея створення єдиної системи українських кредитних організацій. Основним ініціатором цього був Кость Левицький, який вважав, що «кожна громада повинна мати свій банк, свою касу позичкову» [11, с. 6], і він підготував типовий статут таких товариств. Однак створити цю систему одразу не вдалося, тому що перші кредитні каси («каси позичкові») не виправдали тих надій, які на них поклали лідери української

бізнес-мережі. До 1880-х рр. велика кількість таких кас розпалася, повторивши долю Банку Крилошанського. Причини були ті самі: селяни бездумно набирали кредити, які вони не могли повернути, і каси доводилося ліквідувати.

Нова хвиля створення небанківських кредитно-фінансових організацій почалася з кінця XIX століття. Багато з них з'явилося з ініціативи товариства «Просвіта». Їхні фонди поповнювалися за рахунок внесків селян, продажу громадських лісових угідь, а також за допомогою облигацій. У 1894 р. адвокат Теофіл Кормош заснував українське кредитне товариство «Віра», призначене в основному для представників міського середнього класу. А в 1895 р. за прикладом «Віри» у Львові при страховому товаристві «Дністер» відкрили банк «Дністер», про який докладніше буде далі. Кредитні каси, союзи й кооперативи стали з'являтися в Стрії, Тернополі, Золочеві, Станіславові, Коломиї та інших містах Галичини й Буковини. Теофіл Кормош – автор популярної тоді книги «Практичний підручник для товариств задаткових», у якій він не тільки дав конкретні поради для створення кредитних кооперативів, але й навів зразки потрібних документів, зокрема статуту. Крім Т.Кормоша, серед теоретиків і організаторів українського руху зі створення кредитних кооперативів можна вирізнити Сергія Бородаєвського, автора книги «Збірник про дрібний кредит», Бориса Мартоса та Юліана Павликовського.

Однак навіть у ті роки чимало організацій (зокрема, найвідоміші «Віра» та «Надія») так і не змогли запропонувати доступний і дешевий кредит. Повторювалися старі помилки – паї розподілялися переважно серед заможних учасників. А ті, хто справді потребував дрібного кредиту, не могли його одержати, тому що не мали паю в цих товариствах. Тому для них позики пропонувалися тільки під не вигідний високий відсоток. Та й управління було не дуже професійним, а співробітники більше займалися спекулятивними операціями. Закінчилася справа банкрутством і «Віри», і «Надії».

Потрібно було щось змінювати, і для вдосконалення роботи небанківських кредитних організацій у 1896 р. вирішили створити «Союз задаткових товариств», який надалі одержав назву «Крайовий союз кредитовий» (КСК). Створення КСК супроводжувалося тривалими суперечками – одні вважали, що потрібно якнайшвидше заснувати КСК як «центральну організаційну установу для всіх видів кооперативів», інші пропонували почекати, поки кредитних кооперативів стане більше й вони самі будуть готові до створення своєї «організаційної, кредитної і контрольної централі» [15, с. 4].

Сам Левицький вважав, що КСК необхідно створювати якомога швидше, не втрачаючи часу. Статут союзу затвердили в 1898 р., ним керував комітет у складі К.Левицького, Я.Кулачковського та С.Федака. А 8 грудня 1898 р. на перших загальних зборах КСК Левицький повідомив, що в союзі вже 116 учасників. У бюджеті КСК планувалося 4,5 % використовувати на заощадження, 5,5 – % на кредити членам союзу й 7 % – на кредити приватним особам [6, с. 96].

У грудні 1903 р. за рішенням дирекції КСК створили «Крайовий союз ревізійний» (КСР), що виконував функції аудиту та контролю. При ньому видавали журнал «Економіст». Статут КСР затвердили 18 січня 1904 р., а перші загальні збори відбулися 25 березня 1904 р. До 1939 р. союзом керував Кость Левицький. КСР об'єднав близько 400 кредитних союзів різних типів, проводячи ревізії цих організацій і за необхідності надаючи їм кредити [25, с. 124–125].

Кількість українських фінансових організацій швидко зростала. Найбільшими з них стали страхова компанія «Дністер» і одноіменний банк. Так українці стали опановувати нову для себе сферу фінансів. Перша хвиля розквіту організацій української бізнес-мережі припадала на роки перед війною 1914 р. й розпадом Австро-Угорської імперії. В 1912 р. в Галичині працювали 2974 кредитні союзи та 1575 кредитних кооперативів усіх типів. З них українських кредитних союзів, пов'язаних з національною бізнес-мережею, було 428 (14 %). У них брало участь 162 тисячі осіб, сукупний капітал становив 8,4 млн крон, сума кредитів – 47,9 млн крон [26, с. 58; 28, с. 69–70].

А в 1931 р. система українських фінансових установ Галичини складалася з 450 кредитних кооперативів, об'єднаних навколо «Центробанку» і товариства «Дністер», 118 «Укрінбанків», 193 «кредитні каси Райфайзена» тощо. Усі вони зібрали більше 10 млн злотих вкладів і видали кредитів на 12,6 млн злотих [14, с. 28].

Якщо раніше багато хто іронічно ставився до спроб галицьких українців домогтися незалежності, то тепер, після появи власної бізнес-мережі, на це вже важко було не зважати. Граф Бадені казав Лонгину Цегельському, що після виникнення всієї цієї системи кооперативів, кредитних кас, сотень магазинів «Народної торгівлі», українських страхових компаній і банків українська політика нарешті стала конструктивною, і він симпатизує цим змінам. І тому, продовжував Бадені, він та інші галицькі землевласники готові служити Україні, адже це буде їхня держава [24, с. 92]. Адже незалежна держава заснована на ефективному національному підприємстві.

Воєнні дії в Галичині, розпад Австро-Угорщини й звичного порядку, невдала спроба створення Західноукраїнської народної республіки та приєднання Галичини до Польщі – все це створило в 1920-ті рр. не дуже сприятливі умови для української бізнес-мережі. Після Першої світової війни потрібні були «довгі роки», щоб наші організації «знову стали на ноги». У 1925 р. «якщо хтось захотів би оглянути наші кооперативні установи у Львові, то йому... вистачало пройти пішки довкола Ринку,

починаючи від кам'яниці на Домініканській вулиці № 11 і на ній кінчаючи. Саме на Домініканській містився "Ревізійний союз українських кооперативів", але «виглядав він доволі скромно». У чотирьох кімнатах сиділи директор, вісім ревізорів, дві друкарки, ще кілька співробітників – от і весь персонал. Далі перебувала «Народна торгівля», яка була центром усієї галицької кооперації. «Навпроти Успенської церкви кидався в очі великий будинок "Товариства взаємних убезпечень Дністер", в якому містився "Кооперативний банк Дністер", а також "Земельний банк гіпотечний", одинокий український акційний банк» [21, с. 170–175].

У 1930-ті рр. мережа українських фінансових організацій сильно розрослася й переживала свій новий розквіт. У ній працювало приблизно півтори тисячі співробітників і ще стільки у різних некомерційних українських організаціях типу «Просвіти». Втім, і тоді українська банкова система, якщо її так можна назвати, не була «ні численна, ні різnorodна», ні матеріально забезпечена. «Маємо Земельний банк гіпотечний, Акційну спілку у Львові, Українську шадницю в Перемишлі..., централь кредитової кооперації Центробанк, Кооперативний банк Дністер у Львові, та 120 кооперативних банків різної величини». Крім Центробанку у Львові «всі українські кооперативні банки є установами дрібного кредиту і займаються кредитуванням переважно сільського господарства» [19, с. 1–2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основними передумовами формування української бізнес-мережі Галичини у другій половині XIX – першій половині XX століття стали формування середнього класу та зростання його заощаджень, які потрібно було вигідно інвестувати. Спиралася ця мережа на розгалужену систему дрібних кредитних кас, союзів і кооперативів. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз взаємодії української бізнес-мережі з іншими конкурентними мережами.

Список використаної літератури:

1. *Вербова О.* Національний господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 рр. / *О.Вербова.* – Львів : ПАІС, 2009. – 368 с.
2. *Вербова О.С.* Національний господарський рух на західноукраїнських землях у 1848–1944 роках у контексті інституціоналізму / *О.С. Вербова* // Формування ринкової економіки. – К. : КНЕУ, 2011. – Спец. вип.: Методологічні проблеми сучасної політичної економії. – С. 484–491.
3. *Вербовий М.* Національне фінансово-кредитне підприємництво в економічних програмах західноукраїнських політичних партій та рухів другої половини XIX – початку XX ст. / *М.Вербовий* // Науковий вісник. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 284–291.
4. *Вербовий М.* До історіографії фінансово-кредитної інституціалізації західноукраїнського господарського руху (1848–1939 рр.) / *М.Вербовий* // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005. – Вип. 37–38. – С. 312–318.
5. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / *І.Витанович.* – Нью-Йорк : Товариство української кооперації, 1964. – 92 с.
6. *Гелей С.* Діяльність Крайового кредитного союзу в I половині XX ст. / *С.Гелей* // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. У 2 т. – Л. : Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – Т. 2. – 96 с.
7. *Демкович-Добрянський М.* Українсько-польські стосунки у XIX сторіччі / *М.Демкович-Добрянський.* – Мюнхен : Український вільний університет, 1969. – 7 с.
8. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки) / *Д.Дорошенко.* – К. : Темпора, 2007. – 54 с.
9. *Інж К.* Наш національно-господарський інтерес у нафтовій промислі / *К.Інж* // Діло. – 1938. – 7 травня. – 5 с.
10. *Ландман З.* Моя Галичина. Край за Карпатами / *З.Ландман.* – Чернівці : Книги – XXI, 2019. – 54 с.
11. *Левицький К.* Про каси позичкові разом зі Статутом товариства каси позичкової «Власна поміч» / *К.Левицький.* – Л. : Просвіта, 1889. – 6 с.
12. *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 / *К.Левицький.* – Л. [накладом автора], 1926. – С. 442–443.
13. *Левицький К.* Нарід собі / *К.Левицький* // Свобода. Український дневник (Jersey City). – 1925. – № 284. – 2 с.
14. *Левицький К.* Чому збираємо ошадності / *К.Левицький* // Господарсько-кооперативний часопис. – Л., 1932. – Ч. 43. – 2 с.
15. *Левицький К.* Як ми основували Ревізійний Союз Українських Кооперативів / *К.Левицький* // Господарсько-кооперативний часопис. – Л., 1933. – Ч. 1–2. – 4 с.
16. *Мартюк І.* Центросоюз. Союз кооперативних союзів у Львові в роках 1924–1944 / *І.Мартюк.* – Лексингтон : Вид. М. П. Коць, 1973. – 14 с.
17. *Несторович В.* Українські купці і промисловці в Західній Україні, 1920–1945 / *В.Несторович.* – Торонто : Клуб українських професіоналів і підприємців, 1977. – С. 149–150.
18. *Олесницький Є.* Сторінки з мого життя. У 2 ч. / *Є.Олесницький.* – Львів : Діло, 1935. – Ч. 1. – С. 25, 127.
19. *Ольховий І.* Промисловий Банк. Від чого залежить успіх започаткованої акції / *І.Ольховий* // Діло. – 1933. – 26 червня. – С. 1–2.
20. *Павлишин О.* Суспільно-політична криза в ЗУНР в першій половині 1919 року / *О.Павлишин* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2009. – №18. – 122 с.
21. *Раковський Р.* Львів – централь української кооперації / *Р.Раковський* // Наш Львів. Ювілейний збірник, 1252–1952. – Нью-Йорк : Червона калина, 1953. – С. 170–175.

22. Тивонович І. Товариство бандитів: Наші народні світочі. З переказів старого регістратора народного паскудства / І.Тивонович. – Львів, 1913. – С. 8, 11.
23. Тивонович І. Чоловік в державнім ярмі / І.Тивонович. – Відень, 1909.
24. Цегельський Л. Від легенд до правди / Л.Цегельський. – Нью-Йорк : Булава, 1960. – 87 с.
25. Центральний державний історичний архів України, м. Львів : путівник / Ред. Д.Пельц, Г.Сварнік. – Львів-Київ, 2001. – С. 124–125.
26. Bronski K. Rozwoj gospodarczy wiekszych miast galicyjskich w okresie autonomii / K.Bronski. – Krakow : Wydawnictwo Akademii Economicznej, 1999. – 58 p.
27. Kaps K. Ungleiche entwicklung in Zentraleuropa. Galizien zwischen überregionaler Verflechtung und imperialer Politik (1772–1914) / K.Kaps. – Wien : Bohlau Verlag, 2015. – 423 p.
28. Morawski W. Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku / W.Morawski. – Warszawa : Muza SA, 1998. – P. 69–70.
29. Todev T. Aufstieg und Untergang der Österreichischen Volksbanken-AG: Analyse einer der größten Pleiten in der österreichischen Wirtschaftsgeschichte / T.Todev, J.Brazda. – Münster : LIT Verlag, 2020. – 24 p.

References:

1. Verbova, O. (2009), *Natsionalnyi hospodarskyi rukh na zakhidnoukrainskykh zemliakh vprodovzh 1848–1944 rr.*, PAIS, Lviv, 368 p.
2. Verbova, O.S. (2011), «Natsionalnyi hospodarskyi rukh na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1848–1944 rokakh u konteksti instytutsionalizmu», *Formuvannia rynkovoi ekonomiky*. Spets. vyp. *Metodolohichni problemy suchasnoi politychnoi ekonomii*, KNEU, K., pp. 484–491.
3. Verbovyi, M. (2004), «Natsionalne finansovo-kredytne pidpriemnytstvo v ekonomichnykh prohrakh zakhidnoukrainskykh politychnykh partii ta rukhiv druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.», *Naukovi visnyk*, Issue. 14.7, pp. 284–291.
4. Verbovyi, M. (2005), «Do istoriohrafii finansovo-kredytnei instytutsializatsii zakhidnoukrainskoho hospodarskoho rukhu (1848–1939 rr.)», *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*, Issue 37–38, pp. 312–318.
5. Vytanovych, I. (1964), *Istoriia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu*, Tovarystvo ukrainskoi kooperatsii, Niu-York, 92 p.
6. Helei, S. (2001), «Diialnist Kraiovoho kredytnoho soiuzu v I polovyni XX st.», *Ukrainska kooperatsiia. Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty*. U 2 t., Vyd-vo Lvivskoi komertsiiinoi akademii, L., Vol. 2, 96 p.
7. Demkovych-Dobrianskyi, M. (1969), *Ukrainsko-polski stosunki u XIX storichchi*, Ukrainskyi vilnyi universytet, Miunkhen, 7 p.
8. Doroshenko, D. (2007), *Moi spomyny pro nedavnie mynule (1914–1920 roky)*, Tempora, K., 54 p.
9. Inzh, K. «Nash natsionalno-hospodarskyi interes u naftovim promysli», *Dilo*, 1938, 7 travnia, 5 p.
10. Landman, Z. (2019), *Moia Halychyna. Krai za Karpatamy*, Knyhy – XXI, Chernivtsi, 54 p.
11. Levytskyi, K. (1889), *Pro kasy pozhychkovi razom zi Statutom tovarystva kasy pozhychkovoi «Vlasna pomich»*, Prosvita, L., 6 p.
12. Levytskyi, K. (1926), *Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848–1914*, [nakladom avtora], L., pp. 442–443.
13. Levytskyi, K. (1925), «Narid sobi», *Svoboda. Ukrainskyi dnevnyk (Jersey City)*, No. 284, 2 p.
14. Levytskyi, K. (1932), «Chomu zbyraiem oshchadnosti», *Hospodarsko-kooperatyvnyi chasopys*, L., Part 43, 2 p.
15. Levytskyi, K. (1933), «Yak my osnovuvaly Reviziinyi Soiuz Ukrainskykh Kooperatyviv», *Hospodarsko-kooperatyvnyi chasopys*, L., Part 1–2, 4 p.
16. Martiuk, I. (1973), *Tsentrosoiuz. Soiuz kooperatyvnykh soiuziv u Lvovi v rokakh 1924–1944*, Vyd. M. P. Kots, Leksynhton, 14 p.
17. Nestorovych, V. (1977), *Ukrainski kuptsi i promyslovtsi v Zakhidni Ukraini, 1920–1945*, Klub ukrainskykh profesionaliv i pidpriiemtsiv, Toronto, pp. 149–150.
18. Olesnytskyi, Ye. (1935), *Storinky z moho zhyttia*. U 2 ch., Dilo, Lviv, Part 1, pp. 25, 127.
19. Olkhovyi, I. (1933), «Promyslovyi Bank. Vid choho zalezhyt uspihk zapochatkovanoi aktsii», *Dilo*, 26 chervnia, pp. 1–2.
20. Pavlyshyn, O. (2009), «Suspilno-politychna kryza v ZUNR v pershii polovyni 1919 roku», *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, No. 18, 122 p.
21. Rakovskiy, R. (1953), «Lviv – tsentralia ukrainskoi kooperatsii» *Nash Lviv*. Yuvileinyi zbirnyk, 1252–1952, Chervona kalyna, Niu-York, pp. 170–175.
22. Tyvonovych, I. (1913), *Tovarystvo bandytiv: Nashi narodni svitochi. Z perekaziv staroho rehistratora narodnoho paskudstva*, Lviv, pp. 8, 11.
23. Tyvonovych, I. (1909), *Cholovik v derzhavnim yarmi*, Viden.
24. Tsehelskyi, L. (1960), *Vid lehend do pravdy*, Bulava, Niu-York, 87 p.
25. Pelts, D. and Svarnik, H. (ed) (2001), *Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv*, putivnyk, Lviv-Kyiv, pp. 124–125.
26. Bronski, K. (1999), *Rozwoj gospodarczy wiekszych miast galicyjskich w okresie autonomii*, Wydawnictwo Akademii Economicznej, Krakow, 58 p.
27. Kaps, K. (2015), *Ungleiche entwicklung in Zentraleuropa. Galizien zwischen überregionaler Verflechtung und imperialer Politik (1772–1914)*, Bohlau Verlag, Wien, 423 p.
28. Morawski, W. (1998), *Słownik historyczny bankowości polskiej do 1939 roku*, Muza SA, Warszawa, pp. 69–70.
29. Todev, T. and Brazda, J. (2020), *Aufstieg und Untergang der Österreichischen Volksbanken-AG: Analyse einer der größten Pleiten in der österreichischen Wirtschaftsgeschichte*, LIT Verlag, Münster, 24 p.

Мошенський Сергій Захарович – доктор економічних наук, професор Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0002-8024-8908>.

Наукові інтереси:

- економічна безпека держави;
- економічна історія;
- фінансова історія.

Moshenskyi S.Z.

**Ukrainian business network of Halychyna
(the second half of the 19th - the first half of the 20th century)**

The conditions for the emergence of the Ukrainian business network of Halychyna were formed in the second half of the 19th century. Savings and incomes of the population grew both among the peasantry and among the city dwellers. At this time, the Galician middle class began to form, which included the wealthiest peasants and, mainly, educated employees - professors, lawyers, journalists, officials, entrepreneurs, priests. Ukrainian politicians, lawyers, entrepreneurs and priests became the most active part of the middle class, and they were the main organizers of the Ukrainian business network. The names of Kost Levytskyi, Vasyl Nagirnyi, Andriy Sheptytskyi should be especially noted. The economic reason for the formation of a national business network was the need for profitable investment of accumulated wealth. From the very beginning, the Ukrainian business network was in competitive relations with the dominant Polish and Austrian business networks. This was manifested in the fact that it was much more difficult for Ukrainians to take a profitable loan from a Polish or Austrian bank or even to invest their money, than for Poles. The main goal of creating a business network was to help Ukrainians develop their business. The formation of the Ukrainian business network in Austria-Hungary was stimulated by the Law on Trade and Economic Partnerships («On Earning and Economic Partnerships») on April 9, 1873. At the center of the Ukrainian business network were the bank «Dniester» and the «Hypothecny Land Bank», and the main part of it was an extensive network of credit unions and cooperatives. In 1873, there were only 16 such organizations, and in 1912, there were 428 Ukrainian credit unions and cooperatives working in Halychyna, which had 162,000 members and a total capital of 8.4 million crowns. The First World War, the disintegration of Austria-Hungary and the transfer of Halychyna under Polish rule slowed down the development of the Ukrainian business network for some time. Its new prosperity began in the 1930s, but it was interrupted in 1939, when Halychyna was occupied by Soviet troops.

Keywords: Halychyna; middle class; Ukrainian business network; «Regional Credit Union»; «Regional Audit Union»; bank «Dniester».

Стаття надійшла до редакції 06.11.2023.